

НЕМАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРНА
БАШТИНА ПАШТРОВИЋА

БУДУЋНОСТ ТРАДИЦИЈЕ
& ТРАДИЦИЈА ЗА БУДУЋНОСТ

Главни и одговорни уредници

Душан Медин, МА
Мр Луција Ђурашковић
Проф. др Драгана Радојичић

Редакција

Проф. др Драгана Радојичић, председница
Доц. др Злата Марјановић · Мр Луција Ђурашковић
Мр Милева Пејаковић Вујошевић · Мр Добрила Поповић
Душан Медин, МА · Милица Станић Радоњић, МА
Давор Седларевић · Јелена Медиговић
Ниша Булатовић · Мила Медин, секретарка

Рецензенти

Академик Злата Бојовић (Београд)
Академик Радомир В. Ивановић (Београд)
Проф. др Александар Чиликов, ванредни члан ЦАНУ (Цетиње)
Проф. др Маријана Кокановић Марковић (Нови Сад)
Проф. др Љиљана Гавриловић (Београд)
Проф. др Борјанка Трајковић (Сомбор)
Проф. др Лидија Вујачић (Никшић)
Доц. др Злата Марјановић (Бања Лука)
Др Мирослав Лукетић (Будва)
Др Мила Медиговић Стефановић (Београд)
Др Бранко Бановић (Подгорица)
Др Катарина Митровић (Београд)
Проф. Бојан Суђић, маестро (Београд)

Уредници издања

Душан Медин, МА
Др Јадранка Ђорђевић Црнобрња

ДРУШТВО ЗА КУЛТУРНИ РАЗВОЈ „БАУО“
ЈАВНА УСТАНОВА МУЗЕЈИ И ГАЛЕРИЈЕ БУДВЕ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ЗБОРНИК РАДОВА 33

ЗБОРНИК РАДОВА
С МЕЂУНАРОДНЕ МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНЕ
НАУЧНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ ПО ПОЗИВУ

НЕМАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРНА БАШТИНА ПАШТРОВИЋА

БУДУЋНОСТ ТРАДИЦИЈЕ
☞ ТРАДИЦИЈА ЗА БУДУЋНОСТ

ОДРЖАНЕ У РЕЖЕВИЋИМА
И ПЕТРОВЦУ НА МОРУ
8, 9, 10. И 11. МАЈА 2019. ГОДИНЕ

УРЕДИЛИ
ЗЛАТА МАРЈАНОВИЋ
ДУШАН МЕДИН
ДАВОР СЕДЛАРЕВИЋ

ПЕТРОВАЦ НА МОРУ – БУДВА – БЕОГРАД
2019.

SOCIETY FOR CULTURAL DEVELOPMENT "BAUO"
PUBLIC INSTITUTION MUSEUMS AND GALLERIES OF BUDVA
INSTITUTE OF ETNOGRAPHY OF SASA

COLLECTION OF PAPERS, VOL. 33

COLLECTION OF PAPERS
FROM THE INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
SCIENTIFIC ON CALL CONFERENCE

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE OF PAŠTROVIĆI

FUTURE OF THE TRADITION
& TRADITION FOR THE FUTURE

HELD IN REŽEVIĆI
AND PETROVAC NA MORU
MAY, 8, 9, 10 AND 11, 2019

EDITED BY
ZLATA MARJANOVIĆ
DUŠAN MEDIN
DAVOR SEDLAREVIĆ

PETROVAC NA MORU – BUDVA – BEOGRAD
2019

САДРЖАЈ

СЛОВО УВОДНО

Злајша Марјановић · Душан Медин · Давор Седларевић
[17]

ОБРАЋАЊА С ОТВАРАЊА КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Душан Медин, МА [23]
Мр Луција Ђурашковић [27]
Мр Добрила Појовић [29]
Марко Царевић [31]
Жељко Никлановић [33]

ПЛЕНАРНО ПРЕДАВАЊЕ

Петар Перовић
Поријекло образаца (народној) стварања
[37]

САОПШТЕЊА / I ДИО БУДУЋНОСТ ТРАДИЦИЈЕ

ОКВИРИ ЗАШТИТЕ И ОДРЖИВОСТИ
Мр Милица Николић
Концепти заштите наслеђа и остале
(теоријске) апликације
[47]

Милица Мартић

*Улога државе и музеја у заштити и очувању
нематеријалне културне баштине Црне Горе*
[55]

Др Биљана Јовановић Илић

*Интеркултурна динамика као сложени ентитет
одрживости културних семената*
[73]

БОТТОМ–УП МОДЕЛИ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ

Проф. др Биљана Гавриловић · Проф. др Драгана Радојичић
*Нематеријално културно наслеђе Паштровића:
bottom–up модел*
[95]

Љубица Радовић Миличић

*Интеракција локалне заједнице и култура музеја
у огледалу нове музеологије*
[111]

Проф. др Раде Ратковић · Мр Драгана Зечевић · Милица Вулевић
*Изазови туристичке валоризације нематеријалне
културне баштине Паштровића*
[129]

Проф. др Драгица Панић Кашански

*Кикинда, Колашин и Паштровићи:
генеза везе, мреже и значаја три мала архива
нематеријалној културној наслеђа*
[145]

Давор Седларевић

*Кроз (из)маглицу до приморкиње:
компарација исцртавања традиционалних њесова
колашинској краја и Паштровића*
[163]

ОЧУВАЊЕ ОБРАЗОВАЊЕМ
Проф. др Александра Јовић Милетић
*Немајеријална културна баштина Пашићровића –
имплементација у музичко образовање
млађеј школској узраси*
[189]

Доц. др Ведрана Марковић
*Специфичности пашићровске музичке традиције:
улога и примјена у музичкој настави*
[213]

САОПШТЕЊА / II ДИО
ТРАДИЦИЈА ЗА БУДУЋНОСТ
КЊИЖЕВНОСТ (КАО) БАШТИНА
Проф. др Злата Бојовић, редовни члан САНУ
*Обреди и обичаји Пашићровића у изворима
и у књижевној традицији*
[229]

Станка Јанковић Пивљанин, МА
Поезија и музика – лирика Стијейана Зановића
[241]

Др Тања Милосављевић
Слика свети Пашићровића у Причањима Вука Дојчевића
[265]

Срђа Злопаша
*Психоаналитичко тумачење њјесме
„Зачух вилу у дубраву ње њјесан њоје“*
[277]

МУЗИКОМ И ПЛЕСОМ
Проф. др Синиша Јелушић, ванредни члан ЦАНУ
Културално њамћење: архењиј и симбол (увод у њумачење)
[293]

Доц. др Злата Марјановић
Воља за пјесму: *Пашићровке и вокално наслеђе*
[305]

Др Ана М. Зечевић
Песма и иџра (џлес) Пашићровића као део сценске умејносџи
[365]

ЗАПИСАНО И ЗАПАМЋЕНО
Проф. др Јелица Стојановић
Анџройоними у Паштровским исправама (XVI–XVII вијек)
[391]

Проф. др Миодраг Јовановић
*Админисџрайџивно-џравни џермини млеџачке државе
у сјећању данашњих Пашићровића*
[409]

Душан Медин, МА
*О Дионисију Миковићу и њејовом дјелу
„Пашићровска свадба“ (1891)*
[431]

ТРАДИЦИЈА ВЈЕРОВАЊА
Др Васиљ Јововић
*Релиџија као дио иденџиџетској одређења Пашићровића
(исџоријски џреџлед XIII–XX вијека)*
[463]

Мр Луција Ђурашковић
*О кулџу Св. Сџефана Првомученика
у Пашићровићима*
[475]

Марија Црнић Пејовић
*Црквене свечаносџи у Боки Коџорској:
груџа џоловина XIX и џрве деценије XX вијека*
[485]

ВЈЕШТИНЕ, ПРАКСЕ, ТРАДИЦИЈЕ
Добрила Влаховић
Традиција и вјештина иконописања
[505]

Ивана Бабић
Традиционално традицијско
Приморја као резултат прилагодбања
природном окружењу
[527]

Мр Јелена Ђукановић
Традиционална ношња у Пашировићима
[543]

САОПШТЕЊА / III ДИО VARIA

У ПОСЕБНИМ ПРИЛИКАМА
Мр Олга Никанорова
О крсним именима и крсној слави у Русији
и Пашировићима
[571]

Данијела Ђукић
Нематеријална културна баштина:
свадебни обичај у Пашировићима и Грбљу
[579]

Др Слободан Јерков
Пјесме пашировских сусјета
– сичански најјеви
[595]

ПРОМОТЕРИ ТРАДИЦИЈЕ
Мр Божена Јелушић
Реци ми што једеш, па ћу ти рећи ко си:
варијације о храни као културном наслеђу
[613]

Мирјана Пајовић
Будванска Женска вокална група „Хармонија“
као чуварка и промотерка традиционалних пашировских
и будванских песама
[625]

Катарина Поповић
Традиционална музика Пашировића и Будве
у изведби дјечје клаје „Приморкиње“
[651]

Марина Дуловић
Међународни фестивал клаје Пераси у улози промотера
музичког наслеђа Будве и Пашировића
[681]

ЗАВРШНА РИЈЕЧ

БУДУЋНОСТ ТРАДИЦИЈЕ & ТРАДИЦИЈА ЗА БУДУЋНОСТ
Проф. др Драгица Панић Кашански
[693]

ПОГОВОР

ХОРИЗОНТ УРЕЗАН У СЕЋАЊЕ:
ДИВИДЕНДА КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА ПАШТРОВИЋА
Зорица Стиабловић Булајић
[699]

ПРИЛОЗИ

ВЕНАЦ ПАШТРОВСКЕ ЗАОСТАВШТИНЕ:
ПРИКАЗ КОНФЕРЕНЦИЈЕ
Др Ана М. Зечевић
[705]

КРУЖНИЦОМ ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ

Др Мила Медијовић Стефановић

[711]

Извод из рецензија [713]*Програм и илациони Конференције* [717]*Фотографије с оиварања Конференције* [730]

UNESCO КОНВЕНЦИЈА 2003.

*Convention of Safeguarding
of the Intangible Cultural Heritage*

[739]

*Конвенција о заштити
нематеријалне културне баштине*

[757]

ПОПИС ЕЛЕМЕНАТА
НЕМАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ
У ЦРНОЈ ГОРИ 2012. ГОДИНЕ

[777]

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

[791]

О УРЕДНИЦИМА

[805]

ПРОФ. ДР ЉИЉАНА ГАВРИЛОВИЋ
ПРОФ. ДР ДРАГАНА РАДОЈИЧИЋ
Етнографски институт САНУ
Београд, Република Србија

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ ПАШТРОВИЋА: ВОТТОМ-УР МОДЕЛ

Сажетак: Унутар комплекса нематеријалног културног наслеђа (НКН) Црне Горе наслеђе Паштровића за сада није превише видљиво. На националној листи нематеријалних културних добара Црне Горе нема ниједног елемента из Паштровића, док се на Попису евидентираних елемената НКН (2012) налази 13 елемената из Паштровића и Будве: четири култа, три традиционална јела, две традиционалне манифестације, по једно усмено предање и традиционална вештина и два обичаја од којих за један (*банкада*) није специфицирано у коју категорију обичаја спада. Како током скоро деценију од ступања на снагу Закона о заштити културних добара ниједан елемент из Паштровића није уписан на националну листу културних добара, а Попис није прошириван од 2012. године, рекло би се да идеја заштите нематеријалног културног наслеђа у Паштровићима није схваћена као значајан фактор интеграције локалне заједнице, нити промовисана као начин препознавања локалне заједнице унутар шаролике (традицијске) културне сцене Црне Горе, те је богатство традиције Паштровића остало невидљиво. То је, с једне стране, последица приступа НКН одозго–надоле (*top-down*), јер се од самог почетка примене Конвенције о заштити нематеријалног културног наслеђа (2003–2009) процес дефинисања НКН кретао од Министарства културе и Управе за заштиту културних добара према локалним заједницама. Ако би се у случају паштровског наслеђа применио принцип који је предвиђен Конвенцијом и UNESCO упутствима за њену примену, а

који подразумева обрнути (*bottom-up*) приступ, локална заједница би сама требало да препозна елементе који су важни за њену самоидентификацију и да инсистира на укључивању тих елемената у Попис и националну листу културних добара. Да би то могло да се оствари неопходно је промовисање концепта НКН унутар локалне заједнице да би се оно у заједници препознало као културни, економски и социјални ресурс, као и континуирано представљање потенцијалних елемената и унутар и ван локалне заједнице (интернет, друштвене мреже, промоције, радионице итд.). На тај начин би сама локална заједница, самосталним избором и промоцијом елемената, активно градила своју слику и према унутра и према споља, чиме би у пракси било примењено не само слово већ и дух идеје о заштити НКН. У раду ће на примерима бити показано како је могуће применити *bottom-up* модел на избор, обраду и промоцију елемената НКН, као и како он утиче на одрживост очувања, односно даљи живот елемената и унутар и ван заједнице.

Кључне речи: нематеријално културно наслеђе (НКН), Паштровићи, *bottom-up* модел

Нематеријално културно наслеђе¹ (у даљем тексту НКН), у јавном дискурсу, најчешће се изједначаје с „традицијом“ до те мере да се термини заправо доживљавају као синоними. Чак и велики број аутора текстова који се баве НКН углавном доследно превиђа чињеницу да је „нематеријално културно наслеђе“ (у смислу наслеђа које смо обавезни да штитимо/чувамо/одржавамо) једино оно што је *iproјашено* „нематеријалним културним наслеђем“ и налази се на одговарајућим националним и/или метаинтернационалним листама/регистрима – дакле оно што је *одабрано* и *јавно означено* као нематеријално наслеђе вредно/достојно чувања и одржавања.² Тако се нематеријално културно наслеђе нашло у потпуно истој ситуацији као и остале категорије наслеђа (материјално,

¹ У тексту користимо термин *наслеђе*, јер га (иако у литератури постоје и другачија мишљења: Popadić 2010a i 2010b; Krivošejev 2015) сматрамо примеренијим преводом енглеског термина *heritage* од термина *баштина*, који се сматра његовим синонимом (в. шире у Гавриловић 2010). Термин *баштина* се у тексту користи само у случајевима цитирања извора и литературе.

² Постоје значајни делови „традиције“ који из различитих разлога не могу бити третирано као НКН, чак и ако су сачувани до савременог доба, јер се не уклапају у актуелне правне и/или моралне категорије (шире у: Гавриловић 2011).

природно итд.),³ које су издвојене из укупних остатака прошлости и дат им је посебан статус, и у односу на прошлост и у односу на садашњост, а с друге стране, настала је озбиљна збрка у перципирању ове врсте наслеђа, јер ни јавност, а ни велики број стручњака из дисциплина које се (по својој традицији) баве традицијом не раздвајају дефинисано/проглашено нематеријално културно наслеђе од укупне традиције или бар њеног нематеријалног аспекта⁴ (Гавриловић и Ђорђевић 2016: 990).

Данас је већ потпуно познато (бар у стручним круговима, иако не и у јавном дискурсу) да се „културно наслеђе [...] не тиче само прошлости – иако се тиче и ње – оно се такође не односи само на материјалне ствари – иако се односи и на њих: наслеђе је процес ангажовања, чин комуникације и чин доношења значења у садашњости и за њу“ (Smith 2006: 1). Укупно наслеђе (културно, природно, индустријско, материјално, нематеријално или било какво друго) нису ствари, понашања или веровања претекла из прошлости до данас сама по себи – то су приче које, на основу њих, причамо *сами себи* и, истовремено, другима *о себи*. Сходно UNESCO документима, који дефинишу различите категорије наслеђа, то би требало да буду, пре свега, приче локалних заједница, којима би наслеђе требало да буде основ и слика онога *што оне јесу* или *што би желеле да буду* у садашњости, а на основу којих се креирају различити групни идентитети, или пак приче свеукупног човечанства о шаренилу и (високим?) дOMETИМА култура широм света и времена. У пракси су, међутим, виђења појединаца, локалних заједница или – аморфно схваћеног – укупног човечанства, знатно мање важна од оних која имају државне и/или метанационалне бирократије. Прва могу да функционишу једино ако и та два „виша“ нивоа успевају да упишу у наслеђе и своју причу, с тим што – наравно – није обавезно да приче буду исте, као што најчешће и нису.⁵

Разматрање ситуације у којој се налази НКН Паштровића, специфичне и географски и културно јасно омеђене локалне заједнице, у ширем систему заштите НКН Црне Горе може да нам да одговоре не само на

³ Кључна питања у вези с нематеријалним културним наслеђем, од тренутка успостављања ове категорије, постала су иста као и за целокупно заштићено наслеђе: ко, због чега и на који начин врши одабире појединачних елемената из укупне „нематеријалне“ традиције, ко их проглашава и како се планира чување/одржавање, односно менаџмент елемената културе одабраних и проглашених за нематеријално културно наслеђе.

⁴ Видети нпр.: Тодоровић 2012.

⁵ За шири аспект проблема са којима се суочава и сам концепт НКН и његова примена у пракси в.: Vukušić 2017.

питања произашла из специфичности конкретног локалног подручја него и на шире постављен проблем односа локалног, државног и метанационалног у процесима дефинисања и очувања НКН, како у оквиру идентитетских политика, тако и у контексту социоекономског развоја локалних заједница.

СТАЊЕ

У комплексу нематеријалног културног наслеђа Црне Горе наслеђе Паштровића за сада није превише видљиво. У националном регистру НКН Црне Горе нема ниједног елемента из Паштровића, док се на Попису евидентираних елемената (*Starine* 2016: 115) налази 13 елемената: четири култа, три традиционална јела, две традиционалне манифестације, по једно усмено предање и традиционална вештина и два обичаја од којих за један (*банкага*) није специфицирано у коју категорију обичаја спада.

Попис је настао у оквиру Пројекта евидентирања нематеријалне баштине на територији Црне Горе (2012), што је било финализовање процеса успостављања новог концепта наслеђа у систему заштите наслеђа Црне Горе, започетог ратификацијом Конвенције⁶ 2009. и доношењем новог Закона о заштити културних добара 2010, чиме је заокружен правни оквир за бригу о НКН. Пројекат је, сасвим логично и једино могуће, као први корак у успостављању новог система био постављен хијерархијски: носилац посла било је Министарство културе, а реализатор Управа за заштиту културних добара, која је формирала стручне тимове, у којима су били како стручњаци различитих профила, тако и представници бирократије различитих нивоа (од Министарства до локалних самоуправа) (*Starine* 2016: 111–113). Рекогносцирање терена и евидентирање потенцијалних елемената НКН обављено је за 25 дана, на основу унапред задатих образаца насталих на основу Конвенције и препорука за њену имплементацију. Тако се дошло до пописа елемената који би се могли наћи у националном регистру НКН, разврстаног по општинама, дакле организованих у оквиру административних граница, са претпоставком да оне одговарају границама локалних заједница (*Starine* 2016: 112–113).⁷

⁶ *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, 2003. <https://ich.unesco.org/en/convention>.

⁷ Тако се паштровско наслеђе нашло у оквиру општине Будва иако су границе заједнице знатно уже од општинских граница.

Тиме је држава успоставила јасан оквир за имплементацију Конвенције, али је поставила и основ за шири процес препознавања и (поновног) вредновања НКН како на нивоу целокупне државне заједнице, тако и на различитим нивоима локалних интерпретација овог сегмента наслеђа.

Међутим, управо захваљујући чврсто хијерархизованој организацији овакав систем изазвао је и појаву грешака, које проистичу како из непознавања ситуације на терену, тако и из суштинског неразумевања концепта НКН. О томе јасно говори појава *банкада* на Попису: обичај није жив готово читав век (последња забележена *банкада* је одржана 1929. године), те чињеница да је сећање на њу очувано као понос и део идентитета паштровске локалне заједнице не квалификује је за НКН регистар, у који улазе само елементи културе који и даље постоје, и то не само у сећању. Дакле, у овом случају чланови стручног тима највероватније нису добро знали стање на терену, док припадници локалне заједнице нису разумели суштину НКН.⁸

Током осам година од ступања на снагу Закона о заштити културних добара, ниједан елемент из Паштровића није уписан на националну листу, а Попис није прошириван од 2012. године, па би се могло претпоставити да идеја заштите нематеријалног културног наслеђа у Паштровићима није схваћена као значајан фактор интеграције локалне заједнице нити промовисана као начин препознавања локалне заједнице унутар шаролике (традицијско) културне сцене Црне Горе, те је богатство традиције Паштровића остало невидљиво.

То ипак није сасвим тачно: од почетка деведесетих година XX века, а нарочито у последње две деценије, „постоји интензивно занимање за културу и културну, нарочито нематеријалну баштину Паштровића, а посебно за традиционалну музику“, при чему се поред низа локалних невладиних организација примјећује и „значајно учешће појединаца ентузијаста (тзв. људи из народа, потом самосталних стручњака, научника,

⁸ Суштинско неразумевање концепта НКН заправо значајно превазилази оквире „носилаца елемената“, односно припадника локалних заједница. Често ни „стручњаци“ нису имуни на погрешна тумачења, о чему јасно говори интервју колеге из Музеја града Будве на РТВ Будва (<https://www.rtvbudva.me/vijesti/bankada-kandidat-za-unesco/3927>), у коме он апострофира *банкаду* као кандидата не само за национални НКН регистар (у који није и не може да буде уписана) него чак и за UNESCO листе. Такве изјаве само праве додатну збрку у јавности, али истовремено показују да они који се професионално баве евидентирањем и очувањем НКН морају да раде не само са лаичком публиком, него и са колегама којима нису блиски концепти НКН и Конвенције којом се оно штити.

умјетника, стваралаца, менаџера и др.), који су личним или удруженим *bottom-up* акцијама успијевали 'изњедрити' и пласирати одређене иницијативе“ (Medin 2018: 183).

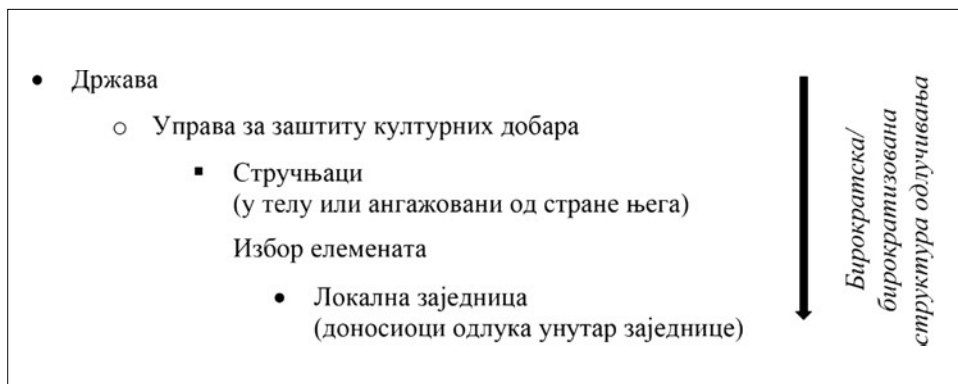
Но, све те бројне активности биле су усмерене, пре свега, на реконструкције и ревитализације „традиције“, а не на препознавање, евидентирање и заштиту елемената нематеријалног наслеђа – сегменте традиције који постоје *данас* и *овде* и сматрају се важним за очување идентитета заједнице. Стога је невидљивост Паштровића у систему евидентирања и заштите НКН логична последица приступа одозго–надоле (*top-down*), јер се од самог почетка примене Конвенције о заштити нематеријалног културног наслеђа процес дефинисања НКН кретао од Министарства културе и Управе за заштиту културних добара према локалним заједницама и носиоцима потенцијалних елемената наслеђа, па тако и Паштровићима.

МОДЕЛ ОДОЗГО–НАДОЛЕ (*TOP-DOWN*)

Модел одозго–надоле у потпуности је административан. Он и не може да буде другачији, јер држава примењује прописе које је донела у процесу регулисања односа према наслеђу (закон, подзаконска правна акта), и то према свим административно схваћеним локалним заједницама равноправно.⁹ Али: „[к]атегорије и процедуре у правним инструментима можда [заправо најчешће, прим. Љ. Г. и Д. Р.] немају еквиваленте у обичајним концептима и праксама. То је важно питање које се мора узети у обзир у оквиру процедуре уписа нематеријалног културног наслеђа у Репрезентативну листу, у Листу елемената којима је потребна хитна заштита, и у националне пописе“ (Arizpe & Amescua 2013: 126).

Уколико се то питање не узме у обзир, може се десити да дође до узајамног неразумевања између локалних заједница и државе као спроводиоца Конвенције на својој територији, што изазива низ проблема у препознавању, евидентирању и каснијој заштити евидентираних елемената НКН. Међутим, чак и када начелно постоји разумевање, структура овог модела је крута, а доношење одлука засновано је на бирократизованој хијерархији:

⁹ Равноправност можда и није апсолутна у пракси, али је теоријски једини могући начин примене прописа.

Табела 1. Модел одозго–надоле (*top-down*)

Стручњаци¹⁰ су у овом систему одговорни држави, јер их она и ангажује, и мада сарађују са представницима локалне заједнице, ти представници најчешће су доносиоци одлука, односно људи који нису сами носиоци елемената наслеђа, него су припадници локалне администрације, и не морају нужно нити да разумеју принципе НКН, нити да буду заинтересовани за његово препознавање, евидентирање и очување. Стручњаци су, као експоненти државе за коју обављају посао, надређени припадницима локалне заједнице и та асиметрија моћи не ствара повољне услове за изградњу односа узајамног поштовања, разумевања и емпатије,¹¹ неопходних у раду са НКН. Тако је потпуно могуће да се као предлози за заштићено НКН нађу елементи који се у локалној заједници не препознају као значајни, нестали су из свакодневне животне праксе или су на било који други начин у нескладу са интересима локалне заједнице.

Овакав модел резултира задовољавањем интереса државе, и то на свим нивоима, али како ти интереси могу бити различити у различитим периодима и ситуацијама, његова стриктна примена може резултирати:

- унификацијама различитих културних модела или
- истицањем њихове разноликости,

¹⁰ Под стручњацима се подразумевају сви академски образовани неприпадници локалних заједница укључени у процес обликовања НКН. То су, пре свега, етнологзи, културни антрополози, етномузиколози, етнокореолози, фолклористи, лингвисти – сви они који се професионално баве различитим облицима испитивања, разумевања и описивања различитих традиција.

¹¹ Односи овог типа нису искључени, али то зависи од личности стручњака, а није уграђено у саму природу односа стручњак–локална заједница.

односно

- инсистирањем на сличностима или
- разликама између заједница.

Такође, интереси државе се могу разликовати у односу на поједине локалне заједнице, што утиче и на различит однос према њиховом НКН, који се чак може и мењати током времена. За све то кључан је утицај/ значај политике (врло често дневне), а на решавање ових проблема локална заједница не може да утиче, јер се одлуке и доносе и спроводе искључиво с врха хијерархијске пирамиде.

Наравно, овај модел је апсолутно применљив у случајевима номинавања елемената за метанационалне UNESCO листе, јер једино државе потписнице Конвенције имају право да номинују елементе са своје територије, али је за листе, пописе и/или регистре на националним нивоима могуће (и преферира се по Конвенцији) обрнуто решење, којим се инсистира на учешћу заједница у свим сегментима заштите НКН (од препознавања, преко чувања, до експлоатације). То учешће заједница се, ипак, нигде експлицитно не дефинише, јер је земљама потписницама Конвенције остављено да га уреде у складу са својим локалним условима (cf. Ceribašić 2017). Како ниједан НКН елемент не може бити кандидован за метанационалне листе ако претходно није уведен у национални регистар, онда се заправо ова два принципа преплићу и допуњују, чиме се задовољавају интереси свих учесника у процесу заштите НКН:

Локално	Глобално
Национална листа/регистар	UNESCO листе
Модел ↓: примарни је интерес државе, није у складу са Конвенцијом	интереси држава, интереси заједница претпостављено су инкорпорирани на националним нивоима
Модел ↑: примарни су интереси локалних заједница, у складу са Конвенцијом	

Табела 2.

Генерално гледано, чак је и одлука држава о томе шта ће се и када кандидовати за UNESCO листе последица мешаних модела: у односу на UNESCO државе чланице су у истој позицији као и локалне заједнице у односу на државу, тако да се свака национална држава налази на врху хијерархијске пирамиде унутар локалне примене Конвенције, али на њеном дну у интернационалном/метанационалном систему нематеријалног културног наслеђа.¹²

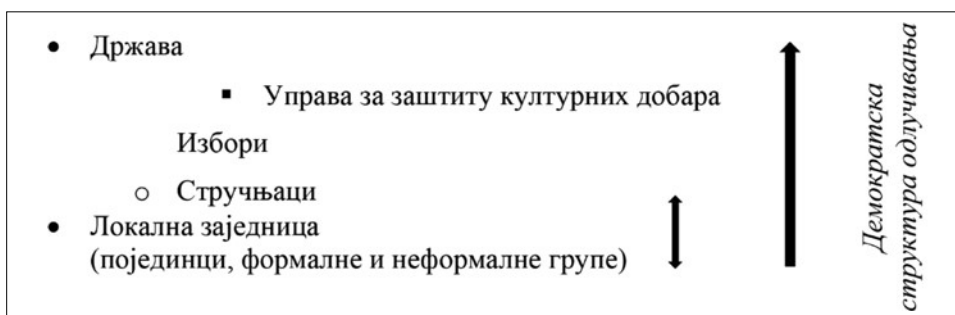
МОДЕЛ ОДОЗДО–НАГОРЕ (BOTTOM-UP)

Ако би се у случају паштровског наслеђа применио принцип који је предвиђен Конвенцијом и UNESCO упутствима за њену примену¹³ (<https://ich.unesco.org/en/directives>), а који подразумева *bottom-up* приступ, локална заједница би *сама* требало да препозна елементе који су важни за њену самоидентификацију и да инсистира на укључивању тих елемената у Попис и национални НКН регистар. Да би то могло да се оствари, неопходно је промовисање концепта НКН унутар локалне заједнице да би НКН у заједници било препознато као културни, економски и социјални ресурс, као и континуирано представљање потенцијалних елемената и унутар и ван локалне заједнице (интернет, друштвене мреже, промоције, радионице итд.). На тај начин би локална заједница, самосталним избором и промоцијом елемената, активно градила своју слику и према унутра и према споља, чиме би у пракси било примењено не само слово већ и дух идеје о заштити НКН.

Начин доношења одлука у овом систему знатно је демократичнији: локална заједница и држава се (бар теоријски) налазе на равноправним позицијама у процесу одлучивања, јер је локална заједница та која даје предлоге, а држава их усваја, те се оне током избора елемената налазе у сталном процесу преговарања:

¹² Литература с примерима различитих пракси из региона, како током припрема номинација за UNESCO листе, тако и у процесу предлагања елемената за националне регистре, још није довољна, али је има. Нпр: Хрватска (Ceribašić 2017; Vukušić 2017; Zebec 2013), Србија (Лукић Крстановић и Радојичић 2015; Гавриловић и Ђорђевић 2017; Ракочевих и Ранисављевић 2019), Македонија (Stojkova Serafimovska, Wilson & Opetčeska Tatarčevska 2016).

¹³ <https://ich.unesco.org/en/directives>.

Табела 3. Модел одоздо–нагоре (*bottom-up*)

Стручњаци се, у овом случају, такође налазе између локалне заједнице и државе, али су ангажовани да би обликовали изборе *самих носилаца* НКН, односно њихове локалне заједнице, у форму подобну за препознавање и заштиту елемената НКН. У овом случају они су у *служби* локалне заједнице, што им даје морално прихватљивију позицију без икакве асиметрије моћи у односу на заједницу.¹⁴

Проблеми модела одоздо–нагоре углавном се свODE на примену пучког схватања НКН као „традиције“ за коју је важно да буде „што старија и лепша“. У постсоцијалистичким државама то је додатно појачано процесима ретрадиционализације, што је посебно уочљиво када је реч о групним идентитетским маркерима. Инсистирање на „аутентичности“ и „старости“ појединих сегмената традиције води у аутоегзотизацију, што би по сваку цену требало избећи, те је управо посао стручњака да помогне заједници у том процесу.

То, наравно, не значи да „старе“ елементе традиције, који су се сачували само у сећању, или су забележени у литератури, али више нису део савременог живота, треба заборавити: њих је могуће реконструисати у различитим формама (сценским, на пример), које ће чувати сећања и бити репрезентација заједнице и према споља и према унутра (као што је већ рађено са паштровском свадбом). У тим новим-старим формама могуће је користити их и као привредни ресурс, пре свега у склопу

¹⁴ Етнографија рађена у блиској сарадњи са заједницом, која притом нема никакве полуге моћи у односу на стручњака, искључује могућност интерпретације података у корист оних који располажу апаратом отворене или прикривене принуде (у овом случају државе). То, додуше, може резултирати одлагањем или, у најгорем случају, одбијањем уписа елемента у национални регистар, али како упис никако не би требало да буде циљ сам по себи, стручњаци су потпуно слободни да свој посао раде максимално у складу са својом професионалном савешћу.

туристичке понуде, без бриге да ће их туристификација лишити суштине и претворити стварну традицију у празну форму, како се то често дешава са туристификованим наслеђем било које врсте (уп. Gavrilović 2015). Важно је само све време имати на уму да тако реконструисана традиција *није и не може да буде* смештена унутар система нематеријалног културног наслеђа и да не подлеже чувању и заштити, него да јој управо различите врсте интерпретација и интервенција уливају нови живот који отвара простор за реупотребу елемената традиције, напуштених зато што више нису били потребни или пожељни у промењеној друштвеној стварности и новим контекстима.

Елементи традиције који су сачувани у малим траговима или измењеним формама, међутим, могу бити предмет заштите у систему НКН, али искључиво у облику у коме су стигли до савременог периода – евентуални покушаји обнављања старијих форми елемента довели би их у раван потпуне реконструкције, чиме би се изгубио карактер НКН. Ревитализација елемената које памте само поједини припадници заједнице могућа је, међутим, и ни на који начин не угрожава њихов НКН статус, јер је Конвенцијом предвиђено осмишљавање процеса учења елемента којим би се он пренео наредним генерацијама и тако постао познатији унутар и/или ван саме заједнице.¹⁵ На примерима традиционалних паштровских и колашинских плесова видимо да је то и до сада успешно рађено (уп. текст Давора Седларевића у овом зборнику), и то је пракса с којом би требало наставити без обзира на то да ли ће резултирати и формалним уписом неких елемената НКН у национални регистар или не.

Посебну пажњу требало би посветити начину употребе елемената НКН, уз пуну свест да се променом контекста употребе елемента мењају и његова вредност и значење, и то не само унутар него и ван заједнице. Дobar пример могла би бити *добра молишва*, која за сада додуше не фигурира као предлог за НКН, али је елемент „традиционалног“ свадбеног ритуала, који се очувао до данас, па тиме испуњава услов за

¹⁵ Појединци који су сачували сећање на готово у потпуности заборављене сегменте традиције су, пре усвајања Конвенције, у периоду од 1993. до 2003, били третирани као „живо људско благо“ (*Living Human Treasures*: <https://ich.unesco.org/en/living-human-treasures>). Има држава које су задржале овај концепт у свом законодавству (Бугарска, нпр.), јер се ти људи препознају као важни за очување елемената НКН, посебно оних који се сматрају угроженим. Међутим, чак и ако нису дефинисани у законима који регулишу питања НКН, могуће је таквим особама дати посебан статус у локалним заједницама, што зависи само од воље и инвентивности чланова заједнице заинтересованих за очување НКН.

евентуални предлог. *Добра молишва* се у последње време повремено измешта из свадбеног ритуала (у коме и даље уредно постоји), да би се јавно изводила као репрезент паштровског НКН и генерално сагледане традиције.¹⁶ Иако је форма елемента сачувана, измештањем из контекста он у потпуности мења смисао. Првобитно усмерена на обезбеђивање ефикасности обреда прелаза за невесту,¹⁷ дакле не на читаву заједницу, него на појединца унутар ње у посебно (ритуално) кризној ситуацији, јавно извођена ван свадбеног ритуала *добра молишва* је постала репрезент заједнице у односу на све који јој не припадају (идентитетски маркер), који истовремено делује и на ојачавање унутрашње кохезије заједнице којој „припада“. Оваква промена значења и вредности елемента заправо није проблематична за процес његовог евидентирања и чувања уколико је иницирана унутар заједнице,¹⁸ али јесте важно да је заједница буде свесна.

И, на самом крају, у процесу заштите НКН било би неопходно да сама заједница препозна значај бележења актуелних форми понашања, ма колико оне биле промењене у односу на некада/давно забележени идеални модел, било да је забележен у стручној литератури било у изворима друге врсте.¹⁹ У недостатку таквих истраживања за 50 година заједница неће знати како се живело данас, као што се веома мало зна о трансформацији обичаја и традиција у Паштровићима (и многим другим локалним заједницама) током XX века. Јован Вукмановић (Вукмановић 1960: 264), на пример, каже да су „судови добрих људи“ постојали „све до најновијег времена“, али како се нико на терену (укључујући Вукмановића) није бавио испитивањем те праксе док је још била жива данас о томе немамо никакве податке. Ни заједница, ни стручњаци. И, иако знамо да су у другим крајевима, не само Балкана него читаве Европе, ти судови у

¹⁶ Она је нпр. изведена у оквиру представљања скупа „Нематеријална културна баштина Паштровића“ на фестивалу књиге *fesK – PAZI ŠTA ČITAŠ – humanistika, kultura, umetnost*, у Београду 23. маја 2019. године.

¹⁷ Од изласка из родитељске куће до уласка/пријема у кућу младожење невеста је ван свих устаљених оквира и налази се у изузетној ритуалној опасности.

¹⁸ Чак је и UNESCO на листе уврстио неке елементе који су преобликовани на овај начин, али уз јасну потврду да су трансформацију проузроковале заједнице у којима се НКН елемент одвија, односно да трансформације нису наметнуте споља (Ceribašić 2017: 166).

¹⁹ Важно је, такође, поново истаћи да треба бележити не само *шћиа људи кажу да раге*, него и *шћиа заисћиа раге*, јер се у том процепу између замишљеног и стварног крије прича о вредностима и значењима коју је на други начин тешко утврдити. Шире о томе у: Гавриловић 2009, или (знатно шире) у: Rahtje & Murphy 1992: 53–78.

пракси функционисали веома дуго после формалног укидања локалних самоуправа,²⁰ не можемо ништа да тврдимо јер – података нема.

Свеукупно, модел одоздо–нагоре јесте најбољи могући начин регистравања и чувања нематеријалног културног наслеђа, не само зато што је једини у складу са Конвенцијом него и зато што је локална заједница дубоко везана за своје наслеђе и само она може да пронађе различите опције за његов даљи успешни живот. Проблеми који постоје унутар модела у потпуности су решиви сталним учењем о суштини идеје НКН и континуираном сарадњом са стручњацима, при чему локална заједница има (и само она има) потпуну могућност контроле над њиховим решавањем.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Arizpe L. & C. Amescua (eds) 2013. *Anthropological Perspectives on Intangible Cultural Heritage*. Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer.
- Вукмановић, Ј. 1960. *Пашировићи: антрополошко-етнографско-етнолошка истраживања*. Цетиње: [б. и.].
- Vukušić, A. M. 2017. „Zajedništvo, dijeljenje i uvažavanje? UNESCO multinacionalna nominacija proslave blagdana S. Jurja“. U: Bagarić, P., Biti, O. i T. Škokić (ur.) *Stranputice humanistike*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 187–209.
- Гавриловић, Љ. 2009. „О политикама, теренском раду, сећањима и етнографијама“. *Новопазарски зборник* 32. Нови Пазар, 127–142.
- Gavrilović, Lj. 2010. „Nomen est omen: baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema“. *Etnoantropološki problemi*, n. s., 5 (2). Beograd, 41–53.
- Гавриловић, Љ. 2011. „Потрага за особеношћу: изазови и дилеме унутар концепта очувања и репрезентовања нематеријалног културног наслеђа“. *Etnoantropološki problemi*, n. s., 6 (1). Beograd, 221–234.
- Gavrilović, Lj. 2015. „Ne-mesta sačuvane prošlosti“. U: *Muzeji i kulturni turizam. Povezivanje različitosti*. Beograd: National Committee of ICOM Serbia, 16–23.
- Gavrilović, Lj. i I. Đorđević. 2016. „Sjенички sir kao nematerijalno kulturno nasleđe: Antropološki pristup problemu“. *Etnoantropološki problemi*, n. s., 4. Beograd, 989–1004.
- Krivošejev V. 2015. „Nasleđivanje baštine ili baštinjenje nasleđa?“. *Etnoantropološki problemi*, n. s., 10 (2). Beograd, 427–436.

²⁰ Два таква традиционална суда су: Irrigators' tribunals of the Spanish Mediterranean coast: the Council of Wise Men of the plain of Murcia and the Water Tribunal of the plain of Valencia.

- Лукић Крстановић, М. и Д. Радојичић. 2015. „Нематеријално културно наслеђе у Србији. Праксе, знања и иницијативе“. *Гласник Етнoграфског музеја*, 79. Београд, 165–178.
- Medin, D. 2018. „Interesovanje za nematerijalnu kulturnu baštinu Paštrovića krajem XX i početkom XXI vijeka (studija slučaja: tradicionalna muzika)“. U: Martinović Bogojević, J. i T. Krkeljić (ur.) *Zbornik radova s Prve međunarodne konferencije Muzičko nasljeđe Crne Gore: Cetinje, 29–31. 8. 2017.* Cetinje: Muzička akademija Univerziteta Crne Gore, 181–202.
- Ракочевић, С. и З. Ранисављевић. 2019. „Стручњаци као медијатори између државе и носилаца пракси нематеријалног културног наслеђа: номинацијски досије 'Коло, традиционална народна игра'“. *Фолклористика* (у штампани) Попадић, М. 2010а. „Културно наслеђе – оглед из филозофије баштине“. *Etnološko-antropološke sveske*, n. s., 15 (4). Београд, 11–22.
- Попадић, М. 2010б. „Patrimonium Sancti Petrii“. *Sintezis – časopis za humanističke nauke i društvenu stvarnost*, 2. Београд, 105–120.
- Rathje, W. & C. Murphy. 1993. *Rubbish! The Archaeology of Garbage*. New York: Harper Collins Publishers.
- Smith, L. 2006. *The Uses of Heritage*. London and New York: Routledge.
- Starine Crne Gore VII: Godišnjak Uprave za zaštitu kulturnih dobara*. 2016. Cetinje.
- Stojkova Serafimovska, V., Dave W. & I. Opetčeska Tatarčevska. 2016. „Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the Republic of Macedonia“. *Yearbook for Traditional Music*, 48, 1–24.
- Todorović, I. (ur.) 2012. *Nematerijalno kulturno nasleđe i lokalna sredina. Rezultati savremenih multidisciplinarnih istraživanja Aleksandrovačke župe i okolnih oblasti*. Aleksandrovac: Zavičajni muzej Župe.
- Ceribašić, N. 2017. „O participacijskom mehanizmu, ulozi zajednica i stručnjaka u programu nematerijalne kulturne baštine: prilog analizi stranputica humanistike“. U: Bagarić P., Biti O. i T. Škokić (ur.) *Stranputice humanistike*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 153–185.
- Zebec, T. 2013. „Un ethnologue dans le monde de la patrimonialisation. La reconnaissance de la culture immatérielle croate“. *Ethnologie française*, vol. 43 (2), 267–278.
- UNESCO ICH: Irrigators' tribunals of the Spanish Mediterranean coast: the Council of Wise Men of the plain of Murcia and the Water Tribunal of the plain of Valencia, <https://ich.unesco.org/en/RL/irrigators-tribunals-of-the-spanish-mediterranean-coast-the-council-of-wise-men-of-the-plain-of-murcia-and-the-water-tribunal-of-the-plain-of-valencia-00171>.
- UNESCO ICH: Living Human Treasures: a former programme of UNESCO. <https://ich.unesco.org/en/living-human-treasures>.
- UNESCO ICH: Operational Directives for the implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage. <https://ich.unesco.org/en/directives>.

Prof. Ljiljana Gavrilović, PhD
Prof. Dragana Radojičić, PhD
Institute of Ethnography of SASA
Belgrade, Republic of Serbia

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE OF PAŠTROVIĆI: *BOTTOM – UP* MODEL

Abstract: Within the complex of intangible cultural heritage (ICH) of Montenegro, heritage of Paštrovići, at the present, is not very visible. On the national Intangible Cultural Property list of Montenegro there is not one single Paštrovići element. At the same time, on the Inventory of the recorded elements ICH (2012) there are thirteen elements from Paštrovići and Budva: four cults, three traditional dishes, two traditional manifestations, one oral tradition, one traditional skill and two customs from which one of them (*bankada*) is not sorted in a specific category. Considering that during almost a decade since the Law on protection of cultural properties came into force, not one single element from Paštrovići was enrolled on the National list of cultural properties, and Inventory wasn't extended since 2012, one could say that the idea of protection of the intangible cultural heritage in Paštrovići is not taken as a significant factor of integration of local community, neither was promoted as a way of recognition of the local community within the colorful (traditional) Montenegro cultural scene, hence the rich Paštrovići tradition remained invisible. From one side, that is a consequence of the *top-down* approach of the ICH, because from the very beginning of the enforcement of the Convention about protection of intangible cultural heritage (2003 – 2009) the process of defining of the ICH was moving from Ministry of Culture and Administration for Protection of Cultural Properties, towards local communities. If, in the case of heritage of Paštrovići, a principle provided by the Convention and UNESCO directions for its application could be applied, what implies the

reverse *bottom-up* approach, local community should *independently* recognize the elements that are important for its self-identification and to insist on the inclusion of those elements in the Inventory and national Intangible Cultural Property list. In order to achieve such thing, it is necessary to promote the concept of the ICH within the local community so that it would be recognized as the cultural, economical and social resource in the community, as well as the continuous presentation of the potential elements both from the inside and outside of the local community (Internet, social networks, promotions, workshops etc.). In such manner, the very local community, with independent choices and promotions of the elements, actively built its own image both inside and outside, what would lead to the application in the praxis, not only the prescript but the spirit of the idea of the ICH protection. Paper will demonstrate, on the examples, that it is possible to apply *bottom-up* model on the selection, processing and promotion of the ICH elements, as well as how it impacts the sustainability of the preservation and further life of the elements from within and outside of the community.

Keywords: intangible cultural heritage (ICH), Paštrovići, *bottom-up* model

HEMATEPIJAJIHA KYJTYPHHA
BAIITINA PAITPOBIBIA
BYDYHHOCT TPADИЦИJE
& TPADИЦИJA ZA BYDYHHOCT

Издавачи

Друштво за културни развој „Бауо“ · Петровац на Мору
Јавна установа Музеји и галерије Будве · Будва
Етнографски институт САНУ · Београд

За издаваче

Мила Медин
Мр Луција Бурашковић
Проф. др Драгана Радојичић

Лектура и коректура

Катарина Пиштељић
Милена Давидовић, МА

Превод на енглески и лектура

Милица Станић Радоњић, МА

Фотографије с Конференције

Мирослав Грубић
Мила Медин

Рејсџар личних имена

Станка Јанковић Пивљанин, МА
Тамара Ковачевић
Душан Медин, МА

Технички уредник

Јасмина Живковић

Штампа и њовез

Опус 3, Подгорица

Тираж

400

(прво издање)

CIP – Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
Народна библиотека Србије, Београд

ISBN 978-9940-9182-3-1 (Друштво за културни развој „Бауо“)

ISBN 978-86-433-0092-3 (Музеји и галерије Будве)

ISBN 978-86-7587-100-2 (Етнографски институт САНУ)

[COBISS.CG-ID 39783184](#)

[COBISS.SR-ID 281638924](#)
